

Rebel with a cause

Daan Mulock Houwer

Vernieuwer
van de
jeugdzorg

Maurice van Lieshout

Nederlands Jeugdinstituut

Rebel with a cause

Daan Mulock Houwer (1903-1985),
vernieuwer van de jeugdzorg

Maurice van Lieshout

Nederlands Jeugdinstituut
Utrecht, 2011

Daan Mulock Houwer met zijn
moeder in Antwerpen, 1912

Woord vooraf

Meer aandacht voor het werk en de betekenis van pioniers, vernieuwers en invloedrijke denkers en doeners uit de geschiedenis van de jeugdzorg. Dat is de reden waarom het Nederlands Jeugdinstituut samen met het Kinderrechtenhuis in 2011 de eerste Mulock Houwer lezing organiseert.

Daan Mulock Houwer is een markante figuur uit de geschiedenis van de jeugdzorg. Opgegroeid in tehuizen zou hij op latere leeftijd een fervent pleitbezorger worden van een modernisering van de jeugdzorg en de kinderbescherming, waarbij het belang van het kind het uitgangspunt moest zijn.

Mulock Houwer wierp vragen op als: Moet je kinderen wel uit huis plaatsen? Verdient een pleeggezin niet de voorkeur boven een instelling? Als een kind in een instelling opgroeit, moeten ouders en kinderen dan niet betrokken worden bij de zorg en de opvoeding? En, waarom komen we pas in actie als gezinsproblemen of kinderen al helemaal ontspoord zijn in plaats van dat we preventieve maatregelen nemen? Ook onderwerpen als de verkokering van het stelsel, de verantwoordelijkheidspedagogiek en zelfbestuur door gestichtskinderen gingen Mulock Houwer na aan het hart. Allemaal thema's die vandaag de dag nog steeds herkenbaar zijn, maar die – mede dankzij hem – al in de eerste helft van de vorige eeuw aangezwengeld werden. Dat bijna

een eeuw later bijna niemand in de jeugdzorg Mulock Houwer blijkt te kennen, te weten waar hij voor stond en ging, daar willen we met deze publicatie verandering in brengen.

Mulock Houwer was een man van de praktijk. Hij groeide op in particuliere, verzuilde opvoedingsgestichten waar straffen en onderdrukken het opvoedingsklimaat bepaalden en trok van pleeggezin naar pleeggezin. Ervaringen die hem er niet van weerhielden of misschien juist stimuleerden om halverwege de jaren twintig van de vorige eeuw een lange carrière in de jeugdzorg te beginnen. Eerst bij diverse instellingen voor jeugdigen die niet thuis konden wonen, later onder andere als hoofd van het Nationaal Bureau voor de Kinderbescherming. Mulock Houwer predikte dus geen hervormingen van achter zijn bureau maar bracht veranderingen en verbeteringen tot stand die voortvloeiden uit zijn ervaringen in de praktijk.

Tegelijkertijd was Mulock Houwer ook een belangrijk pleitbezorger voor de professionalisering van de jeugdzorg. Hij hamerde op het belang van goede opleidingen en vond dat werkers in jeugdzorg en kinderscherming kennis moesten kunnen nemen van binnenlandse en buitenlandse vakliteratuur. Wat hem betreft zou het Nationaal Bureau van de Kinderbescherming – waar hij werkte – uitgroeien tot een soort Nederlands Jeugdinstituut *avant la lettre*, zo constateert Maurice van Lieshout, de auteur van deze publicatie.

Inmiddels is dat Nederlands Jeugdinstituut er. Het Nederlands Jeugdinstituut erfde bij zijn ontstaan de Mulock Houwer bibliotheek. Een collectie die halverwege de vorige eeuw werd opgezet door het Werkverband Integratie Jeugdwelzijnswerk (WIJN) en na opheffing van het WIJN onderdak vond bij het ministerie van Justitie. Daar kreeg ze ook de naam Mulock Houwer Bibliotheek. Later zou de bibliotheek via de Stichting Jeugdinformatie Nederland opgaan in het Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn en van daaruit meegaan naar het NJi. Een unieke collectie met naar schatting dertigduizend titels op het terrein van jeugdhulpverlening en aanverwante werkelden. Het NJi heeft deze collectie geschonken aan het Kinderrechtenhuis, waardoor ze toegankelijk is voor iedereen die geïnteresseerd is in de geschiedenis van de jeugdzorg en het jeugdbeleid.

5

De publicatie *Rebel with a cause* sluit hierbij aan maar heeft een eigen voorgeschiedenis die begon met een bezoek van Rob Mulock Houwer, inderdaad de zoon van Daan, aan het Nederlands Jeugdinstituut met het idee een bibliografie over zijn vader te maken. Samen met professor dr. Micha de Winter, mr. dr. Adrie van Montfoort, prof. dr. Carol van Nijnatten hebben Rob Mulock Houwer en ondergetekende gekeken hoe we dat zouden kunnen aanpakken. Het idee werd geboren om ons daarbij te richten op de actualiteit van een aantal vraagstukken, die Mulock Houwer in zijn tijd aanzwengelde. De publicatie *Rebel with a cause* is daartoe eerste aanzet die nog verdere uitwerking zal krijgen.

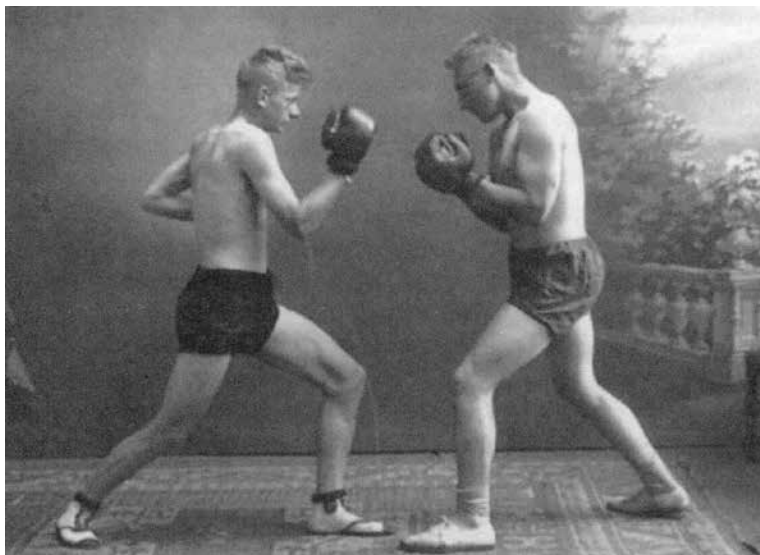

Onder andere doen we dat door samen met het Kinderrechtenhuis een reeks Mulock Houwer-lezingen te organiseren, waarvan de eerste door professor Ido Wijers wordt gegeven. Deze bijzonder hoogleraar Jeugdrechtspleging aan de Faculteit Rechtsgeleerdheid van de Universiteit Utrecht is een groot kenner van het werk van Daan Mulock Houwer. In zijn lezing gaat hij in op de vraagstukken waarmee Mulock Houwer in zijn tijd worstelde en de oplossingen en ideeën van Mulock Houwer die ons in deze tijd kunnen inspireren.

Ik ben ervan overtuigd dat meer historisch besef een verrijking is voor iedereen die werkt in de jeugdsector. Laat het verleden ons leren en inspireren om niet alleen inhoudelijk verder te komen maar vooral ook door de wijze waarop pioniers in de sector zich met hart en ziel hebben ingezet om de zorg van jeugdigen en hun opvoeders te verbeteren.

Kees Bakker

Raad van Bestuur
Nederlands Jeugdinstituut

Boksend (rechts) met
een medestudent in
Deventer, ca 1924

Inleiding

Broedse kippen van het nest jagen

‘[Hij heeft de] “rebelse” neiging de dingen net weer even anders te zeggen of te doen dan anderen zeiden of deden, [een] drang “broedse kippen van het nest te jagen” [...] gaf de heer Mulock Houwer toe, maar het was niet het dwarsliggen dat hem aantrok, maar veeleer het zoeken naar alternatieven, het bewandelen van tot dan toe onbetreden paden.’

(verslag van forumdiscussie 1984 n.a.v. verschijnen van een boek over leven en werk van D.Q.R. Mulock Houwer)

‘Wat weet je van Mulock Houwer en zijn werk?’ Het is een vraag die ik dit en vorig jaar voorlegde aan verschillende uitvoerende beroepskrachten in de jeugdzorg. ‘Niets’, was het vrijwel unanieme antwoord. Een enkeling zei de naam ‘wel iets in de verte’, maar die verbinden aan concrete activiteiten of publicaties, dat lukte niet. Het resultaat verraste me niet. De Nederlandse jeugdzorg kenmerkt zich niet door een sterk historisch besef en in de opleidingen wordt aan de betekenis van pioniers, vernieuwers en beleidsbepalende figuren weinig aandacht besteed. Vrijwel al die professionals vertelden me ook aan het lezen

van vakliteratuur, laat staan boeken over de geschiedenis van hun vak, nauwelijks toe te komen. Daar staat tegenover dat er ook weinig makkelijk toegankelijke publicaties bestaan over die geschiedenis en de pioniers van de Nederlandse jeugdzorg, terwijl ook op internet de historische informatie (nog) zeer summier is.

Dezelfde vraag stelde ik ook aan verschillende kopstukken in de jeugdzorg: onderzoekers, bestuurders en beleidsmakers van wie de meesten al jaren, soms decennia lang in de sector werkzaam zijn. Zij blijken Mulock Houwer meestal alleen te kennen als de naamgever van de jeugdzorgbibliotheek, die nu na vele omzwervingen nogal anoniem onderdak heeft gevonden in het Leidse Kinderrechtenhuis. Bij een enkeling roept de naam meer op: ‘Mulock Houwer liep volgens mij voorop bij het betrekken van ouders bij de hulpverlening en hij was ook wel omstreden’, en: ‘een bevlogen man, multidisciplinair *avant la lettre*, pionier van de emancipatie van het residentiële werk’. Alleen Adri van Montfoort, adviseur jeugdzorg en lector jeugdzorg en jeugdbeleid aan de Hogeschool Leiden bleek werk en persoon beter te kennen. Hij bestudeerde Mulock Houwers belangrijkste publicaties tijdens zijn promotieonderzoek naar de Nederlandse aanpak van kindermishandeling (1994) én hij kwam hem enkele keren in levenden lijve tegen.

Van Montfoort: ‘Die ontmoetingen staan me zeker nog bij. Ik werkte toen, eind jaren zeventig, als groepswerker bij de Triangel, het geesteskind van Max van Spanje. Die was daarvoor behandelcoördinator

en psycholoog bij Zandbergen waar het idee voor de Triangel geboren is. Net als Mulock Houwer – oud-directeur van Zandbergen – vond hij dat je niet verder komt dan het reduceren van problemen, als je niet ook iets doet met het systeem van een jongere. De Triangel richtte zich zeer nadrukkelijk ook op het gezin waaruit een jongere afkomstig is. Daar had ik een paar keer met Mulock Houwer te maken, een fantastische man, totaal onconventioneel, een overjarige lefgozer. Moest er bezuinigd worden, dan zei hij: “Dat kan wel zijn, maar we gaan niet de vernieuwing om zeep helpen”. Hij deed ook het soort uitspraken als: “In de Nederlandse kinderbescherming wordt iedere zeven jaar de heersende opvatting over hoe het moet, ingeruild voor het tegenovergestelde, wat betekent dat we na veertien jaar weer terug zijn bij af”. Met zulke humor maakte hij ook duidelijk dat de politiek vaak achter de mode aanloopt.’

11

Helemaal vergeten is Mulock Houwer dus niet. Zijn reputatie leeft ook nog voort in de naam van zes scholen voor speciaal onderwijs in de (ruime) regio Amersfoort. Maar zijn gedachtegoed speelt daar, aldus desgevraagd de directie in mei 2009, ‘helaas geen enkele rol’. ‘Toch wél’, zal de bezoeker van de openingspagina van de website www.mulockhouwer.nl mogelijk denken. ‘Mulock Houwer accepteert het verschil!’, zo wordt daar de visie geformuleerd op de omgang met kinderen met gedragsproblemen en psychiatrische stoornissen. Nu misschien een cliché, in Mulock Houwers tijd waren die individuele benadering en het accepteren van het kind als persoon lang niet vanzelfsprekend.

Het belang van Mulock Houwers werk is in zijn tijd en daarna zeker niet onderbelicht gebleven. De waardering die hem tijdens zijn leven ten deel viel, was groot en gold zowel zijn persoon als wat hij tot stand bracht. Binnen het versnipperde en soms conservatieve veld van de kinderbescherming en jeugdzorg kreeg hij ook tegenwerking en vaak was hij, zoals verderop blijken zal, zijn tijd (te) ver vooruit.

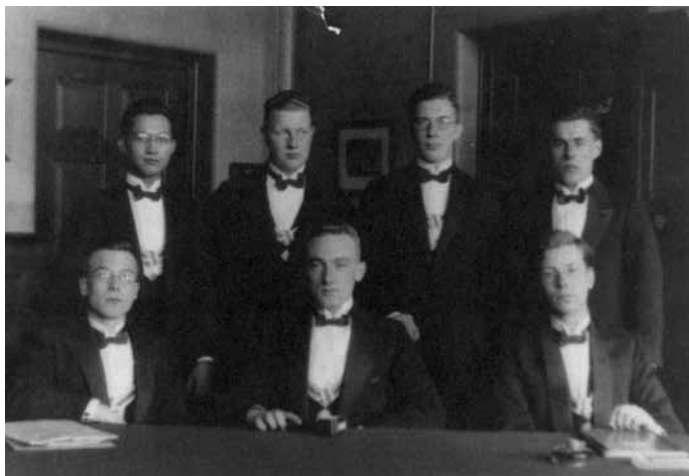
In 1984, nog net tijdens zijn leven verscheen er een monografie *Leven en werk van dr. D.Q.R. Mulock Houwer* geschreven door de Vlaamse (!) orthopedagogen Walter Hellinckx en Jef Pauwels. Dat boek kreeg een zuinige ontvangst, zowel in de weinige recensies als in de verkoop. Ook voor de lezer van nu is het een nogal academisch, droog, en (te) saai, maar wel nuttig overzicht. Praktijk noch persoon van Mulock Houwer komen door het boek echt tot leven. Het restant van de kleine oplage lag jarenlang te verstoffen op de werkkamer van Hellinckx aan de Katholieke Universiteit Leuven. Na diens emeritaat werden de overgebleven exemplaren helaas vernietigd, reden waarom het boek nu antiquarisch zeer zeldzaam geworden is.

Het zal wel te maken hebben met de grote veranderingen in de (residentiële) jeugdzorg in de jaren tachtig en later dat de aandacht voor Mulock Houwers werk daarna snel verslapte. Het was de politicoloog en pedagoog en bijzonder hoogleraar jeugdrechtspleging Ido Weijers, die in 1999 opnieuw aandacht vroeg voor het bijzondere en innovatieve

van Mulock Houwers denkbeelden. Weijers, die nu in 2011 de eerste Mulock Houwer-lezing houdt, besteedde sindsdien meerdere keren aandacht aan deze ‘pionier van de residentiële jeugdzorg’. Hij doet, wat volgens een recensent uit 1985 Hellinckx en Pauwels verzuimden: de praktijk en publicaties van Mulock Houwer plaatsen in de context van de kinderbescherming van zijn tijd, ongeveer van 1930 tot 1970.

Deze brochure beoogt in kort bestek een schets te geven van leven en werk van Daan Mulock Houwer. Die beschrijving kan niet anders dan onvolledig zijn en slechts beperkt recht doen aan de talloze en veelzijdige activiteiten, publicaties en vernieuwingen van een *rebel with a cause*, deze pionier van de moderne jeugdzorg. Maar als er een paar vonken van Mulock Houwers passie en inventiviteit overspringen naar de lezer, dan is deze publicatie in haar opzet geslaagd.

Utrecht, oktober 2011
Maurice van Lieshout

Bestuurslid
(midden) van
studentenvereniging
in Deventer, 1925

1 Mulock Houwer als ervaringsdeskundige

‘Ik kijk naar al mijn boeken en aantekeningen [...] mijn lijst met onderscheidingen, 14 stuks, en ik moet glimlachen als ik – zonder enige verbittering – terug denk aan mijn jeugd waarin ik mijzelf destijds beloofde, dat de “dégénéré supérieure” – dat was destijds de kwalificatie van een mésaillanceproduct – zou tonen dat hij hen, de familie Mulock Houwer, niet nodig had en het minstens zo ver zou brengen dat hij zijn naam met ere kon dragen.’

(brief 1983, aangehaald in Rob Mulock Houwer, *Ik heb mijn lied gezongen*, 2010)

De jeugdijaren van Daniël Quirin Robert Mulock Houwer – verder aangeduid als (Daan) Mulock Houwer – waren, zelfs voor de onrustige eerste decennia van de 20e eeuw, niet alledaags.¹ ‘Bastaard’ (hij gebruikte die term zelf ooit spottend als een geuzennaam), vroeg wees, opgroeiend

1 Voor dit beknopte overzicht van Mulock Houwers jeugdijaren is dankbaar gebruik gemaakt van het door zijn zoon Rob liefdevol geschetste levensverhaal (Rob Mulock Houwer 2010), een interview dat ik met hem had op 11 maart 2010 en op de eerder door Hoefnagels (1979) en Hellinckx en Pauwels (1984) opgetekende herinneringen van Mulock Houwer. De video-opnames die de laatsten maakten van gesprekken met Mulock Houwer en zijn vrouw zijn helaas vernietigd (mededeling Walter Hellinckx, juni 2010).

in een tehuis en bij steeds andere (pleeg)gezinnen, soms opstandig en tegendraads, zoekend naar zijn toekomst: jeugdzorgmedewerkers van nu zien al een multiprobleemgeval en bijbehorend dik dossier voor zich. Die ‘achterstand’ was volgens zoon Rob juist zijn vaders drijfveer om ‘te laten zien dat hij ook wat voorstelde (...) Hij moest zich steeds aanpassen aan nieuwe situaties en wist zich daarin steeds te handhaven. Het ligt voor de hand dat zijn eigen ervaringen een belangrijke voedingsbodem waren voor zijn streven de kansen van misdeelde kinderen te verbeteren.’

Daan Mulock Houwer werd geboren op 10 maart 1903 als zoon van Daniël Quirin Mulock Houwer (1871-1908) en Augustina Vermandel (1866-1917). Zijn vader kwam uit Zierikzee, zijn moeder uit Alkmaar, maar de twee ontmoetten elkaar in Antwerpen, waar Augustina een koffiehuis of restaurant bestierde. Ze waren niet getrouwd en woonden ook niet samen. Al op 5-jarige leeftijd verloor Daan zijn vader die omkwam bij een ongeluk tijdens het trainen van paarden. Tot zijn 14e zou de jongen in België blijven.

Over die Belgische periode is weinig bekend; Mulock Houwer heeft er aan zijn kinderen nooit iets over verteld. We weten dat hij een jaar of twee op een Franstalige kostschool heeft gezeten en dat hij aan het begin van de Eerste Wereldoorlog een tijdlang is ondergebracht bij een bevriende familie in Breda. Daan hoorde in oktober 1914 tot het legioen van één miljoen vluchtelingen die vanuit het door de Duitsers veroverde België

naar het noorden trokken en van wie het merendeel binnen een paar maanden terugkeerde toen de toestand weer enigszins stabiel was.

In 1917 overleed Daans moeder waardoor hij op zijn 14e wees werd. Hij werd vervolgens naar Nederland gesmokkeld en opgevangen door familie van moeders kant, het begin van jarenlang verkassen van het ene naar het andere (pleeg)gezin. De hem onbekende oom die hem als eerste in huis nam – in IJmuiden – overleed een paar maanden later. Het volgende adres was dat van een halfbroer van zijn moeder, een dijkwerker in het Westfriese Andijk. Daar werkte Daan mee aan het verzwaren van de Zuiderzeedijk, ‘een harde, maar heerlijke tijd, met die kerels op de dijk’, zei hij later daarover. Door ingrijpen van familie van zijn vaders kant, de Mulock Houwers, werd hij uit die volgens hen ongewenste omgeving gehaald en geplaatst in ‘opvoedingsmaatschappij Zandbergen’ in Amersfoort. Het zou, voorzover we weten, zijn eerste kennismaking met de jeugdzorg zijn. Conform de procedures van dit instituut voor de opvang van wezen verbleef hij eerst in het ‘doorgangshuis’, alvorens te verhuizen naar een pleeggezin. Echt goed ging dat niet; Daan liep een paar keer weg – ‘Ik was een lastig jongetje’ – en trok van pleeggezin naar pleeggezin. Het gesol met een kind en het ontbreken van een ‘match’ tussen pupil en pleeggezin, het is van alle tijden.

Met enkele volwassenen bouwde de jonge Mulock Houwer tijdens die jaren (1917 - ca 1922) een goede relatie op. De directeur van Zandbergen,

jonkheer W.A. Ortt vroeg hem zelfs of hij zijn adoptiezoon wilde worden, een verzoek waar Daan niet op inging. Ook het pleeggezin Post was voor hem belangrijk – dochter Kea zou later zijn vrouw worden. En dan was er nog Jan Anthony Mulock Houwer, wiens werk als stadsarchitect in Groningen nog een grote reputatie heeft. Deze ‘oom Jan’ nodigde zijn arme achterneef regelmatig uit en bood hem enige financiële ondersteuning.

Tijdens zijn verblijf in pleeggezinnen volgde Daan de hbs en daarna koos hij pragmatisch voor de Rijkszuivelschool in Bolsward. Voor zijn voorkeursstudie – medicijnen – was geen geld. De opleiding tot ‘grondig onderlegde zuivelbereider’ en zijn boeren-medeleerlingen leken hem echter niet zo te liggen en hij maakte snel de overstap naar ‘het Suikerschooltje’, de Middelbare Koloniale Landbouwschool in Deventer. Mulock Houwer in een interview uit 1979: ‘Het was de goedkoopste opleiding en het stond vast dat je daarna een baan had (...) Het was gebruikelijk dat jongens waar “iets mee was” naar Indië werden verscheept.’ Wat hem in Deventer het meest plezierde, waren het vele sporten (onder andere boksen) tijdens de opleiding en het studentenleven met meer vrijgevochten leeftijdgenoten dan hij in Bolsward had meegemaakt.

Na zijn afstuderen vertrok hij in 1925 naar Noord-Sumatra om te gaan werken als assistent-planter. Dat betekende lange, zware dagen, maar wel tegen een royaal salaris. Het eenzame bestaan op een afgelegen tabaksplantage werd een stuk aangenamer toen Kea, inmiddels zijn vrouw, vanuit Nederland overkwam. Samen kwamen ze echter tot de conclusie dat hun toekomst niet in Indië lag. Ze schreven dat aan Zandbergen-directeur Ortt die hun terugreis regelde en hen meldde: ‘Gij kunt solliciteeren’. Anderhalf jaar na zijn vertrek naar Indië gingen Mulock Houwer en zijn vrouw aan de slag als groepsleiders en kregen ze de zorg voor zo’n 65 jongens en meisjes van 12 tot 20 jaar. Het was het begin van hun lange carrière in de jeugdzorg.

Daan en Kea
als beginnende
groepsleiders op
Zandbergen, 1927

2 Van pupil tot internationaal secretaris-generaal kinderbescherming

'Vraag: "Wat is uw aandeel in de vooruitgang van de kinderbescherming geweest?" "Dat is iets voor zelfvoldane, parmantige lieden. Je weet gewoon niet wat voor invloed je hebt gehad met je publicaties, voordrachten en persoonlijke contacten. Ik moest het antwoord dus schuldig blijven. Een andere vraag lijkt minder moeilijk: Welke momenten speelden in mijn leven een belangrijke rol t.a.v. mijn werk en acties in de kinderbescherming? (...) 't Idee: ik heb jullie niet nodig, zonder jullie kom ik er ook. Kostschool + Zandbergen-tehuis + pleeggezinervaring + ambitie en menselijke sociale belangstelling (...) invloed van – en bewondering voor – mensen als Jhr. W.A. Ortt, Nico Muller, F.S. Meyer, Kohnstamm, Grewel, Lubsen, Tibout e.a.'"

(brief Mulock Houwer begin jaren tachtig)

Op de Belgische kostschool en op Zandbergen maakte Mulock Houwer voor het eerst kennis met het pedagogisch regiem van instellingen voor kinderen en jeugdigen die niet thuis konden verblijven. Over de kostschool viel niets positiefs te melden. Straffen en onderdrukken van

alle onaangepastheid, was er het parool. Dat gebeurde door middel van de praktijken die Mulock Houwer later krachtig aan de kaak zou stellen: 'Voor kleinigheden werden de kinderen verplicht op hun knieën te zitten, ze moesten een pak boeken boven hun hoofd houden en ze kregen er nog wat trappen bovenop. De bedwateraars werden 's zondags "tentoongesteld", gedrapeerd met de natte lakens.' Zandbergen kende een liberaler en meer individueel gerichte aanpak, gevoed door het streven 'de kinderen lichamelijk, verstandelijk en geestelijk te ontwikkelen en hen te maken tot gelukkige, zelfstandige mensen (...)'.

Hoewel zijn eigen ervaringen met Zandbergen niet onverdeeld positief waren, zagen hij en zijn vrouw blijkbaar voldoende mogelijkheden om daar op een zinvolle manier te gaan werken. Daar kwam bij dat Ortt veel vertrouwen in hen had en Mulock Houwer de vrijheid gaf tot experimenteren en het realiseren van zijn eigen ideeën. Ortt ondersteunde ook zijn (deeltijd)studie pedagogiek aan de Universiteit van Amsterdam. Omdat hij zelf vond dat hij te weinig theoretisch geschoold was, volgde Mulock Houwer daar onderwijs bij onder andere socioloog en criminoloog Willem Bongers en de hoogleraar pedagogiek Philip Kohnstamm. De laatste zou hem jarenlang persoonlijk begeleiden.

Van 1929 tot 1933 werkte Mulock Houwer als (adjunct-)directeur van het observatiehuis voor jongens in Amsterdam, een gesloten instelling waar jongens geobserveerd werden die in contact waren gekomen met

justitie. In 1933 volgde een aanstelling tot directeur van Zandbergen, een functie die hij bekleedde tot 1942. In dat jaar werd hij opgepakt op de (terechte) verdenking van hulp aan het verzet en kwam hij uiteindelijk in de concentratiekampen Natzweiler-Struthof en Dachau terecht. Hij overleefde die hel, had na terugkomst wel enige tijd nodig om zichzelf te 'herpakken', maar ging vrij snel met nieuw elan weer aan de slag. Zoon Rob: 'Hij kwam daar tamelijk onbeschadigd uit terug. En er waren enkele gunstige factoren: hij beschikte over een groot aanpassingsvermogen, was fysiek en geestelijk sterk en heeft ook geluk gehad. Het verblijf in het kamp was later ook geen taboe-onderwerp, al heeft hij er nooit uitgebreid op terug willen kijken. Dat vond hij niet zinvol. In 1948 ging hij alweer naar Duitsland om te helpen een opleiding voor jeugdleiders op te zetten.' In een interview twintig jaar na dato, plaatste hij zijn kampervaringen nog eens in het perspectief van wat hij in de kinderbescherming had gezien: 'Ik kon die mensen [=de SS-bewakers] niet haten. Ik herkende er mijn ex-pupillen in die de goeie kant niet hadden gehaald. Ik was minder verbaasd in de individuen dan in het systeem'.

Mulock Houwer en zijn vrouw woonden in een aparte directeurswoning op het terrein van Zandbergen. Daar werden tussen 1933 en 1937 twee zoons en een dochter geboren – oudste zoon Rob zag in 1932 in Amsterdam het levenslicht. Moeder Kea Mulock Houwer-Post bestierde het gezin naast haar groeiende bemoeienis met Zandbergen. 'Zij heeft hem in staat gesteld om te worden wat hij geworden is', schrijft zoon Rob

in het boek over zijn vader. Gedurende zestien jaar was ze adjunct- of plaatsvervangend directeur van Zandbergen en in de periode 1942 tot 1949 verving ze haar man als directeur. Die taak combineerde ze met de zorg voor de vier kinderen. In de oorlogsjaren kwam daar ook nog de verantwoordelijkheid bij voor onderduikers en illegaal opgenomen joodse kinderen. Vader Mulock Houwer was een *workaholic* die naast werk en gezin tijd noch behoefte had een sociaal of cultureel leven te leiden. Dankzij die stille kracht op de achtergrond kon hij ingaan op een groeiend aantal verzoeken tot het vervullen van nationale en internationale functies.

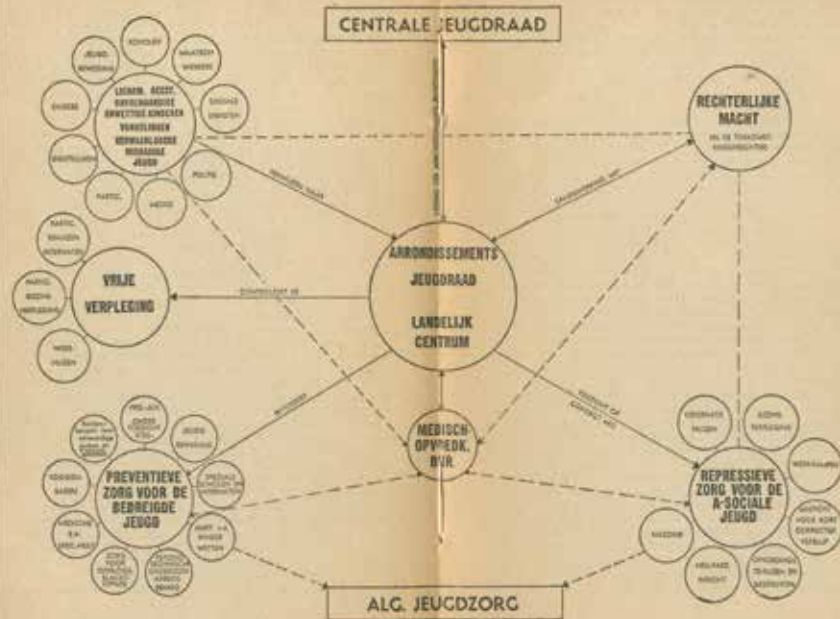
Een volgende, belangrijke stap in zijn loopbaan was dan ook in 1946 het directeurschap van het Nationaal Bureau voor Kinderbescherming, een functie die hij maar een paar jaar wilde vervullen, want 'ik had tenslotte verplichtingen aan Zandbergen, dat mij altijd zoveel ruimte had gegeven'. In 1949 keerde hij inderdaad terug naar Amersfoort waar zijn tweede periode als directeur zou duren tot 1957.

Vooraf sinds de oorlog was hij als hoofd van het Nationaal Bureau en later als adviseur al veel bezig geweest met beleid, organisatie en internationale contacten. En ook buiten Nederland had hij snel een reputatie van vernieuwer en bruggenbouwer opgebouwd. In 1957 werd hij secretaris-generaal van de *Union Internationale de Protection de l'Enfance* (Internationale Unie voor Kinderbescherming), een non-

gouvernementale organisatie gevestigd in Genève. In zijn afscheidsjaar – 1967 – kreeg hij een eredoctoraat van de Universiteit van Amsterdam. Aan die universiteit kreeg hij later dat jaar een aanstelling als wetenschappelijk hoofdmedewerker voor onderwijs en onderzoek in de orthopedagogiek. Als lid van allerlei advies- en onderzoekscommissies op het terrein van de nationale en internationale kindbescherming en jeugdhulpverlening zou hij actief blijven tot ver in de zeventig.

In al die functies heeft Mulock Houwer veel veranderingen en verbeteringen tot stand gebracht. Een aantal daarvan komt aan bod in hoofdstuk 4.

RIJKSORGANISATIE VOOR BIJZONDERE JEUGDZORG – DE ARRONDISSEMENTS-JEUGDRAAD

Organisatiemodel
voor de bijzondere
jeugdzorg, 1946

3 Een eclectische pedagogische visie

'We weten veel te weinig van behandelingsstrategieën. Het gaat eigenlijk pas goed als het mis gaat. Dan raken de kinderen betrokken.'

'In de toevallige contacten in de inrichting zitten dikwijls veel meer opvoedingsmomenten dan in de toegepaste strategieën. De werkster, het keukenpersoneel, de groepsleider met een wakkere attitude zijn belangrijker dan het psychiatrisch behandelingsplan. Al heb je dit laatste ook nodig.'

(interview met G.P. Hoefnagels, 1979)

'We moeten ophouden te menen dat kinderen geen verantwoordelijkheid kunnen dragen.'

(Mulock Houwer, Hoefnagels, Peper, *Een nieuw plan voor de kinderbescherming* 1970)

Versnippering en amateurisme

Twintig jaar voordat Daan en Kea Mulock Houwer gingen werken in de kinderbescherming waren in 1905 de *Kinderwetten* van kracht geworden. Die maakten het voor het eerst mogelijk dat de staat ingrijpt als ouders hun rol als opvoeder niet goed vervullen. Ze hadden zowel betrekking

op verwaarloosde als op criminele kinderen, twee categorieën waarvan werd aangenomen dat ze elkaar overlappen. Ontsporing van een kind zou dan het gevolg zijn van een verwaarloosde opvoeding. De Kinderwetten bevatten maatregelen om kinderen te beschermen tegen verwaarlozing, misbruik en mishandeling. Ouders die hun zorg- en opvoedplicht niet na konden komen of moedwillig verzaakten, konden voortaan ontheven of ontzet worden uit de ouderlijke macht. Als derde maatregel kwam daar in 1921 nog de ondertoezichtstelling bij tegelijk met de invoering van de kinderrechter.

De Kinderwetten maakten het mogelijk dat de rechter een kind uit huis plaatst of (bij vrijwillige ontheffing) onder toezicht stelt van een particuliere organisatie of van de (door de overheid gefinancierde) Voogdijraad. De Kinderwetten bestonden naast deze burgerlijke kinderplicht uit nog twee onderdelen: de strafrechtelijke kinderplicht en de kinderbeginselenwet. De eerste van die twee voorzag in een apart jeugdstrafrecht met een breed scala aan mogelijke straffen en maatregelen. Kinderen die detentie opgelegd kregen, moesten voortaan naar de tuchtschool (en niet langer naar een gewone gevangenis, al kon voor 16- tot 18-jarigen een uitzondering gemaakt worden). Dit betekende een grote vooruitgang, als we bedenken dat er eind 19e eeuw nog duizenden kinderen onder de 16 jaar in de Nederlandse gevangenissen zaten. De *kinderbeginselenwet* bepaalde aan welke regels overheids- en particuliere instellingen moesten voldoen. Ze maakte echter geen eind aan de verzuiling en de grote versnippering van rijks- en particuliere

instellingen. De Kinderwetten vormen nog steeds het fundament van het huidige systeem van kindbescherming en jeugdstrafrecht in ons land.

Wat de Kinderwetten niet regelden, was het karakter en de kwaliteit van de pedagogische interventies en praktijken in de ‘gestichten’. Veel uitgewerkte ideeën over de heropvoeding van verwaarloosde en misdadige kinderen bestonden er niet en de meeste gestichten kenmerkten zich nog door een stelsel van straffen en disciplineren. Evenmin stelde de overheid eisen ten aanzien van bijvoorbeeld de opleiding van het personeel, de invulling van arbeid en vrije tijd van de kinderen of de wijze van observeren en rapporteren. Hetzelfde gebrek aan kwaliteitseisen gold ook de ‘gezinsverpleging’ (pleeggezinnen) die na invoering van de Kinderwetten fors groeide. En voor zover er zaken wél geregeld waren, ontbrak het aan inspectie en controle. Ido Weijers (2006) verklaart dat ontbreken van een pedagogische doelstelling uit de toenmalige deterministische visie op afwijkende, problematische en delinquente kinderen. ‘Maatschappelijke quarantaine’ zou voor kind (en samenleving) het beste en voldoende zijn.

De invoering van de Kinderwetten ging aanvankelijk in de rijksinstellingen gepaard met een aantal verbeteringen. Zo kregen de opleiding van het personeel en vakonderwijs, sport en creatieve vrijetijdsbesteding voor de pupillen meer aandacht. Er werden landelijke verenigingen voor de bescherming van het kind opgericht zoals *Pro Juventute* (1896) en de *Nederlandsche Bond tot Kinderbescherming*

(1899), een landelijke organisatie voor belangenbehartiging en informatie-uitwisseling, de *Vereeniging van Directeuren en Directrices van Rijks- en Particuliere Opvoedingsgestichten in Nederland* (1909), en vakbladen zoals het *Tijdschrift voor armenzorg en kinderbescherming*, het *Maandblad voor berechting en reclassering van volwassenen en kinderen* (1922) en het *Tijdschrift voor ervaringsopvoedkunde* (1922).

Het ontbreken van een operationele pedagogische basis voor het werk en het gebrek aan geschoold personeel werden echter niet opgelost en de voorzichtige vooruitgang kwam met de Eerste Wereldoorlog grotendeels tot stilstand. Het merendeel van de kinderen verbleef bovendien in particuliere, verzuilde instellingen waar vernieuwingen nog nauwelijks kans hadden gekregen. Het totaalbeeld van de kinderbescherming was rond 1920 daarom niet veel beter dan aan het begin van de eeuw.

Opvoeding tot persoonlijkheid

Het was in die omstandigheden dat de Mulock Houwers met hun werk in de kinderbescherming begonnen. Daan had zelf als kind in gesticht en pleeggezinnen ervaren dat die instellingen weinig oog hadden voor de werkelijke vragen en problemen van kinderen en er nauwelijks in slaagden hun maatschappelijke positie en kansen te verbeteren. Zijn eigen ervaringen in combinatie met de povere kwaliteit die hij aantrof in de gestichten en pleeggezinnen zouden hem de rest van zijn leven motiveren om de jeugdzorg te verbeteren en te vernieuwen.

Mulock Houwer was een man van de praktijk. Wat hij in de dagelijkse omgang met kinderen zag en ervoer, deed hem steeds op zoek gaan naar bruikbare visies en effectieve methoden. Hij bestudeerde daarvoor de literatuur, volgde in de jaren twintig onderwijs, maakte studiereizen, legde werkbezoeken af en ging met anderen – ook de kinderen en jongeren! – in discussie. Hij bekeerde zich niet tot één pedagogische school, leidsman of richting, maar ging eclectisch te werk. Uit zijn publicaties is die zoektocht naar inspirerende voorbeelden duidelijk af te lezen.

In een interview hem in 1979-1980 afgenomen door zijn geestverwant, de hoogleraar criminologie en jeugd- en familierecht Peter Hoefnagels, vertelde Mulock Houwer hoe Zandbergen tussen 1926 en 1929 veranderde van een weeshuis in een kinderschermingsinrichting en hoe hij en zijn collega's zelf moesten uitzoeken wat een zinvolle 'heropvoeding' in kon houden: 'In 1926 haalden we er een psychiater bij. Maar we kwamen tot de ontdekking dat individuele benadering, psychiatrische hulp en het zogenaamde gezinsmodel in de inrichting voor de noden van de kinderen niet veel hielp. Daarom gingen we over op eigen activiteiten, zelfbestuur en gedeelde verantwoordelijkheid, onder invloed van George (New York) en Makarenko. We intensiveerden de contacten met de buitenwereld (scholen, clubs en baantjes). We startten met 'teamwork', maar toen noemden we dat 'samenwerking', dat wil zeggen niet meer in de hiërarchische lijn. We probeerden in de huid van het kind te kruipen (Pestalozzi). Kritiek van de kinderen en anderen was

welkom, iets dat toen een gebeurtenis was. Het was een heel gevecht tegen het departement dat destijds vrijwel uitsluitend de uiterlijke netheid in en de afrekening van de inrichting controleerde.’

Mulock Houwer werd geïnspireerd door anderen die net als Pestalozzi de ervaringen en mogelijkheden van het kind kozen als uitgangspunt voor interactie, opvoeding en behandeling. Het was ook het soort benadering die van de groepsleider, pedagoog, psycholoog en andere beroepskrachten vroeg om tot een meer dan oppervlakkige betrekking met een pupil te komen. In August Aichhorn (1878-1949), stichter van een op de psychoanalyse gebaseerde jeugdinrichting in Oostenrijk, herkende hij veel van zijn eigen ervaringen en ideeën. Aichhorn beschouwde het verwaarloosde of misdadige kind als slachtoffer van zijn omgeving: gebrek aan liefde had geleid tot onvoldoende innerlijke groei, welk tekort zich weer uitte in onaangepast gedrag. De uniforme op straffen en disciplineren gerichte aanpak van de meeste heropvoedingsinstellingen werkte volgens hem volkomen averechts en miskende het individuele kind en diens gevoelens en behoeften.

Een derde of vierde belangrijke inspiratiebron (naast Pestalozzi, George en Aichhorn) vormde voor Mulock Houwer zijn Amsterdamse leermeester Philip Kohnstamm die in de jaren dat ze elkaar leerde kennen, werkte aan zijn opus magnum, *Persoonlijkheid in wording* (1929). Ido Weijers die Mulock Houwers gedachtegoed en zijn

inspiratiebronnen analyseerde: ‘Lag de betekenis van het pedagogisch pragmatisme van George voor Mulock Houwer primair in de erkenning van het eigen initiatief van de jongeren, als therapeutisch middel, en lag de betekenis van de psychoanalytische benadering van Aichhorn primair op het terrein van diagnose en therapie’ (...) de pedagogiek van Kohnstamm had voor Mulock Houwer vooral betekenis voor het nadenken over het doel van de heropvoeding.’ Heropvoeding draaide volgens Kohnstamm, net als alle opvoeding, om de vorming van het geweten.

In 1938 publiceerde Mulock Houwer *Gestichtspaedagogische hoofdstukken* waarin hij al zijn ervaringen, kennis en ideeën bijeenbracht in een handboek zoals er op dat moment in het Nederlandse taalgebied nog niet eerder verschenen was. Het boek werd positief ontvangen vooral vanwege de mooie combinatie van literatuurstudie, wetenschappelijke inzichten en eigen ervaringen waardoor veel voor de gestichtsofvoeders direct herkenbaar en toepasbaar was. Twee jaar later verscheen een vergelijkbaar boek *Gezinsverpleging*, gebaseerd op de ervaring met pleeggezinplaatsingen op Zandbergen, literatuur en twee onderzoeken naar de gezinsverpleging waar Mulock Houwer als commissielid bij betrokken was. Misschien nog wel meer dan *Gestichtspaedagogische hoofdstukken* is het behalve een overzichtswerk en leerboek ook een krachtig pleidooi om een eind te maken aan het ‘ontstellend dilettantisme’ in de sector. Mulock Houwer benadrukt onder andere de

noodzaak van gedegen onderzoek naar het pleegkind en diens omgeving (en beschrijft hoe dat onderzocht kan worden) en hij beschrijft hoe een ‘paedagogisch gefundeerde gezinsverpleging’ er uit kan zien.

Ideeën en praktijken beproeven op hun waarde voor kindbescherming en jeugdzorg, is iets wat Mulock Houwer zijn hele leven zou blijven doen. Hij koos er uit wat hem nuttig en bruikbaar leek en paste methodieken ook wel aan als dat eerder kon leiden tot het doel dat hij voor ogen had (zoals zijn invulling van het zelfbestuurmodel). In een artikel over de Poolse pedagoog Janus Korczak schrijft hij over zijn eigen ‘eclecticisme’: ‘Persoonlijk heb ik altijd het gevoel gehad (...) dat er tussen wetenschap, in dit geval de pedagogiek, en de praktijk, dus de opvoeding, in bepaald opzicht een kloof bestaat die slecht overbrugbaar is. Pauwels zegt ergens dat ik elke benadering in groepsverband heb uitgetoetst en dat is ook zo, maar dat ik geen theoretisch-wetenschappelijk concept heb opgesteld. Inderdaad, dat wilde ik bewust niet daar zulke concepten op den duur een eigen “verstrakt” leven gaan leiden! ‘t Is niet voor niets dat ik voorstander van de eclecticische benadering ben. Je hebt bij die “conceptionalisten” Redl-lieden, Adler-volgelingen, Freudianen etc. Dit is mij te eentonig en te “verkokerd”. Het is hoogstens een benadering, niet dè benadering tot curering van allerlei mentale, sociale en emotionele scheefgroeiverschijnselen. Dezelfde opinie vind ik bij Korczak. Eclectisch betekent dat je je nooit ophangt aan één systeem, maar iets kiest uit verschillende opvoedingssystemen.’ (aangehaald in Rob Mulock Houwer, *Ik heb mijn lied gezongen*, p. 114)

Mulock Houwers taalgebruik

In het 'voorbericht' bij Mulock Houwers hoofdwerk *Gestichtspaedagogische hoofdstukken* (1938) verontschuldigt Philip Kohnstamm zich voor diens stijl. Hij geeft als verklaring dat Mulock Houwers schrijftaal sterk (negatief) bepaald zou worden door zijn verblijf op een Franstalige kostschool, ruim twintig jaar eerder! In hun studie van leven en werk van Mulock Houwer doen Hellinckx en Pauwels daar in 1983 nog een flinke schep bovenop door te stellen dat 'de verouderde terminologie en de stroeve taal' de publicaties van Mulock Houwer 'voor de hedendaagse lezer ongenietbaar' maken.

Is dat werkelijk zo? Eerder lijkt het erop dat Mulock Houwer schreef zoals hij sprak: vrij rechtlijnig, beknopt en niet vies van stevige uitspraken en sappige vergelijkingen. Opvallend is dat veel van zijn artikelen erg kort zijn en dat ook zijn twee hoofdpublicaties een bescheiden omvang hebben. Mulock Houwer is daarin wars van geleerdoenerij, bouwt geen theoretische kaartenhuizen en verliest zich niet in oeverloze uitweidingen, allemaal kenmerken die zijn werk, ook nu nog, juist wél toegankelijk en genietbaar maken. En hij trakteert de lezer regelmatig op kernachtige observaties en prikkelende

stellingen. Als geen ander weet hij daarin praktijk en theorie met elkaar te verbinden. Enkele voorbeelden.

In *Gestichtspaedagogische hoofdstukken* onderscheidt hij vier soorten opvoeding: morele, zedelijke, esthetische en religieuze. De waarde van dat onderscheid relativeert hij onmiddellijk door op te merken dat de gemiddelde gestichtsopvoeder daar weinig boodschap aan zal hebben, omdat die al blij is als hij met een heterogene groep jongeren zonder al te veel problemen de avond heeft gehaald. Maar, bij dat begrip voor die situatie wil hij het niet laten, want, zo laat hij erop volgen, het gevaar bestaat dat het opvoedingsklimaat blijft steken in 'het schabloneachtige en de sleur' en: 'Zoo sluipt dan ook in de gestichten, die in beginsel individuele opvoeding huldigen, de onpersoonlijke opvoeding binnen en verdringt massale dressuur de persoonlijkheitspaedagogie' (p.35-36).

En – misschien wat ouderwets geformuleerd –, de volgende kernachtige stelling tegen een repressief jeugdstrafrecht, kan ook anno 2011 nog (of weer) ingenomen worden: 'Ten aanzien van de misdeelde, d.i. verwaarloosde en criminele jeugd, domineert echter in verschillende vormen van gemeenschapspaedagogie in het bijzonder de

geweldsopvoeding. Met negatie van wat bekend is over de algemeene en individuele oorzaken van asociaal gedrag wordt verbetering verwacht door correctie in de vorm van sterke drill, zwaren arbeid en een streng tucht-, straf- en kastijdsysteem. Waarschijnlijk moeten dergelijke stroomingen meer gezien worden als een tijdsreactie op te sterk doorgevoerd individualisme in de opvoeding.’ (p.50)

In zijn latere geschriften is de stijl van Mulock Houwer vaak puntiger en neemt hij steeds minder een blad voor de mond. Als de *Nationale federatie de Nederlandse bond tot kindbescherming* in 1955 de bundel uitgeeft *Vijftig jaar kindwetten*, schrijft hij de slotbeschouwing. Daarin hekelt hij het versnipperde kindbeschermingslandschap en verwijt hij overheid en hulpverleners veel te weinig aan preventie te doen: ‘Daarom is het abc van de preventieve zorg: tijdige hulpverlening aan het gezin (...) Noch de tuinier, noch de hovenier wachten eerst tot de planten of gewassen worden aangetast door rupsen of schimmel, want dan zou de preventie geen preventie meer zijn, maar behandeling achteraf. Dit is nu het probleem van onze justitiële kindbescherming, dat zij eigenlijk altijd te laat in actie komt.’ (p.164) Me dunkt, daar is geen woord Frans bij.

In het buitenland
spelletjes spelend met
kinderen, jaren zestig

4 Mulock Houwers vooruitziende blik

‘Het kinderbeschermings- en opvoedingswerk zou eigenlijk volgens commerciële maatstaven moeten worden uitgevoerd. Dacht u dat de observatiehuizen voor delinquenten in Nederland hun resultaten controleerden? Dacht u dat men achteraf gaat vaststellen in hoeverre diagnose en voorgestelde behandeling juist zijn geweest? Nee. Daarom: ik geef geen bal om nieuwe systemen wanneer ik geen resultaten kan zien.’

(Mulock Houwer in een interview met W. Woltz, 1964)

Mulock Houwer was geen solist; hij zocht altijd geestverwanten en werkte graag met hen samen. Tijdens zijn directeurschap van het observatiehuis voor jongens in Amsterdam leerde hij de psychiater Frits Grewel, later hoogleraar orthopedagogiek, en de psycholoog Jaap Koekebakker, later hoogleraar sociale pedagogiek, kennen. Met deze twee en in mindere mate de psychiater F.S. Meijers en de politierechter Nico Muller zou Mulock Houwer zich actief beijveren voor een professionelere kinderbescherming.

In de kringen van de kinderbescherming kreeg het groepje al gauw de bijnaam van ‘rebellencub’. Zo wilden ze dat de observatierapporten die

het observatiehuis uitbracht niet alleen een rol speelden in de rechtbank, maar ook gebruikt zouden worden als basis voor de behandeling van een jongere in een inrichting. ‘We publiceerden veel, gaven lezingen en waren geïnteresseerd in buitenlandse publicaties. We vochten tegen het lege gepraat in de Bond voor de Kinderbescherming (...) onze Gideonsbende kwam niet aan de bak’, zo blikte Mulock Houwer in het interview uit 1979 op deze periode terug.

Na de oorlog zou hij nieuwe medestanders vinden in zijn streven naar vernieuwing van kinderbescherming en jeugdzorg – of zij vonden hem. Met de hoogleraar criminologie, kinderrecht en kinderbescherming Peter Hoefnagels, de – toen nog jonge – socioloog Bram Peper, later minister en burgemeester van Rotterdam, en de maatschappelijk werker en activist Jan Keizer publiceerde hij begin jaren zeventig pamfletten en plannen voor een kinderbescherming die het belang van het kind vooropstelt en die aansluit bij ‘maatschappelijke en professionele ontwikkelingen die buiten de officiële kinderopvang op gang komen’ (zoals de opkomst van alternatieve hulpgroepen en van actiegroepen van werkers in de kinderbescherming).

Wie zich verdiept in de publicaties en het praktische werk van Mulock Houwer zal verbaasd zijn over de moderniteit van veel van zijn werk en ideeën. Mulock Houwer schreef en deed dingen die soms pas decennia later algemene praktijk zouden worden (en daar soms zelfs nog op wachten). Hij was een van de eersten die verdedigden dat opvoeding in

een pleeggezin meestal de voorkeur verdient boven opvoeding in een instelling. Hij wilde al in de jaren twintig en dertig ouders van kinderen die in een gesticht zaten bij de zorg en opvoeding betrekken. Hij was voor co-educatie en bracht dat ook in de praktijk. Hij pleitte ervoor om meer vrouwen aan te stellen in de tehuizen, met name in pedagogische functies (hoe zou Mulock Houwer nu aankijken tegen de feminisering van de jeugdzorg?). Hij trok van leer tegen de manier waarop bedplassers benaderd en behandeld werden en beschreef hoe je hen wel zou moeten helpen. Hij streed in een vroeg stadium tegen de enorme versnippering en verkokering in de Nederlandse jeugdzorg. Hij deed al ver voor de oorlog concrete voorstellen voor het gebruik van intake- en observatieformulieren en behandelingsplannen. Hij hamerde keer op keer op het belang van goede opleidingen. Hij zorgde ervoor dat er na de oorlog een soort ‘noodcursussen’ kinderbescherming a en b kwamen en hij stond aan de wieg van de sociaalpedagogische opleiding Middeloo. Hij liet zelf zien hoe belangrijk en vruchtbaar het is je steeds bij te scholen, nieuwe methoden en praktijken te leren kennen en vakliteratuur bij te houden. Professionalisering van de jeugdzorg stond bij hem zestig jaar hoog in het vaandel. Als het aan hem gelegen had, was het Nationaal Bureau van de Kinderbescherming uitgegroeid tot een soort Nederlands Jeugdinstituut *avant la lettre*.

Mulock Houwer deed voorstellen om preventieve, algemene en specialistische jeugdzorg te integreren. Hij ontwierp organisatiemodellen voor een moderne, ontzuilde jeugdzorg. Hij wilde een veel

gedifferentieerder aanbod van voorzieningen. Hij vond dat de vraag van de cliënt het startpunt van de hulp moet zijn. In 1970 stelde hij voor een ministerie van Gezins- en Jeugdzaken op te richten. Als rapporteur over de leefsituatie van kinderen in vele ontwikkelingslanden kwam hij tot de conclusie dat de hulp die het westen biedt, moet aansluiten bij de vragen en ervaringen van mensen ter plekke en zo voegde hij er aan toe 'laat ze het zoveel mogelijk zelf uitvoeren'. Deze lijst is nog met vele andere voorbeelden aan te vullen. Hieronder worden er twee wat nader toegelicht: Mulock Houwers opvallende experiment met zelfverantwoordelijkheid van gestichtskinderen in de late jaren twintig en zijn ontwerp voor een Centrum voor Jeugd en Gezin-achtige voorziening uit de jaren vijftig.

Clëntenparticipatie

Opmerkelijk vroeg, namelijk eind jaren twintig – hij is dan net in dienst bij Zandbergen –, begon Mulock Houwer te experimenteren met zelfbestuur door de gestichtskinderen. Grote inspiratiebron was aanvankelijk de *George Junior Republic* opgezet door William George in Freeville, New York. Dat was een soort 'mini-samenleving' voor criminele jongens gemodelleerd naar de inrichting van Amerikaanse politieke en economische instellingen. Mulock Houwer heeft dat model nooit letterlijk overgenomen, hij vond het al snel te star doorgevoerde 'grote mensen na-ge-aap' en vreesde dat het meer middel dan doel zou zijn. Wat hem wel erg aansprak, was de verantwoordelijkheid die de kinderen

kregen voor hun eigen, alledaagse leefomgeving en voor de beslissingen die daarin genomen moesten worden.

In Zandbergen begon hij met aparte meisjes- en jongensgroepen (13 tot 20 jaar) voor zelfbestuur (een term die hij achteraf ongelukkig vond en liever verving door 'opvoeden tot medeverantwoordelijkheid'). Dat zelfbestuur stond ten dienste van het 'axioma' van Zandbergen: 'we willen geen gestichts- of inrichtingssfeer, maar wel die van een echt Tehuis hebben. Om dit te bereiken, moet ieder kind naar zijn eigen vermogen er toe bijdragen om een dergelijken geest in ons Tehuis tot stand helpen te brengen (...) Het zelfbestuur beteekent eigenlijk bij ons meer: meewerking der kinderen door samenwerking. Dit bestaat weer uit zelf regelingen treffen (tuinverzorging, huishoudelijke arbeid, algemeene bepalingen, sport, feestavonden enz.), zelf controle uitoefenen de hygiëne betreffende (...) en zelf bovenal mede verantwoordelijk zijn (stemming in huis, het inleiden van nieuwelingen, het gezellig maken van de kamers, het oplossen van onderlinge moeilijkheden of conflicten enz.). Hierdoor is voor het personeel verdwenen het afmattende en ontstemmende sleurverbieden (....).'

Deze vergaande manier van wat we nu misschien cliëntenparticipatie zouden noemen, kreeg vorm in een maandelijkse vergadering, terwijl drie door de kinderen gekozen zelfbestuursleiders een maand lang de centrale leiding over het proces hadden. Die vergaderingen,

zo merkt Mulock Houwer op, boden het personeel een geweldige observatiemogelijkheid. Dat personeel – en hijzelf – hielden zich niet afzijdig, maar speelden achter de schermen een adviserende, bemoedigende en soms afremmende rol. In het artikel in het *Tijdschrift voor Ervaringsopvoedkunde* uit 1929, waaruit deze citaten afkomstig zijn, stelt hij dat ‘de geest in ons Tehuis vriendelijker en beschaafder is geworden’ sinds de invoering van zelfbestuur en dat het zo ingeburgerd is dat het niet meer is weg te denken.

Niet alleen in deze vorm van participatie of zelfbeschikking toonde Mulock Houwer zich een voorloper, maar ook in het onderkennen van de pedagogische waarde ervan, de morele oefening die zelfbestuur bood voor de karakterontwikkeling: ‘Uit dit oogpunt bekeken, hebben de zelfbestuursregelingen d.w.z. het mee-besturen, het mee-verantwoording dragen, de vergaderingen en de rechtspraak, hun groote opvoedkundige beteekenis. Als zoodanig vormen zij een geestelijk uitingsgebied. Niet de vergaderingen of de regelingen, op zich zelf beschouwd, maar in hunne totstandkoming en uitvoering zit de kracht en bovenal in de moeilijkheden, waarvoor kinderen komen te staan en die zij moeten overwinnen (...) De innerlijke vorming (zelfopvoeding) is, in het algemeen gesproken, helaas nog niet in het programma der officieele gestichtsoopvoeding opgenomen, daar deze hoofdzakelijk “uiterlijke” sociale aanpassing beoogt.’

Mulock Houwer beschreef zijn ervaringen met zelfbestuur in enkele korte artikelen en hield er in september 1929 ook een lezing over ten overstaan van de vergadering van ‘Directeuren en Directrices van Rijks- en particuliere opvoedingsgestichten’. Uit de samenvatting van de discussie die hij zelf maakte, blijkt dat het experiment anderen niet tot navolging uitnodigde. Waarschijnlijk vonden ze het een te radicale toenadering tot de kinderen, zeker gezien de nogal afstandelijke en onpersoonlijke relatie die er in veel gestichten bestond tussen groepsleiders en pupillen. Op Zandbergen zelf lijkt zelfbestuur in de vorm die Mulock Houwer introduceerde begin jaren dertig te verwateren. Mogelijk had dat te maken met zijn vertrek en met de bezuinigingen waar de kinderbescherming in die periode te maken kreeg. Het belang van de ‘verantwoordelijkheidspedagogiek’ en de bijdrage daarvan aan de (morele) opvoeding bleef Mulock Houwer wel steeds benadrukken.

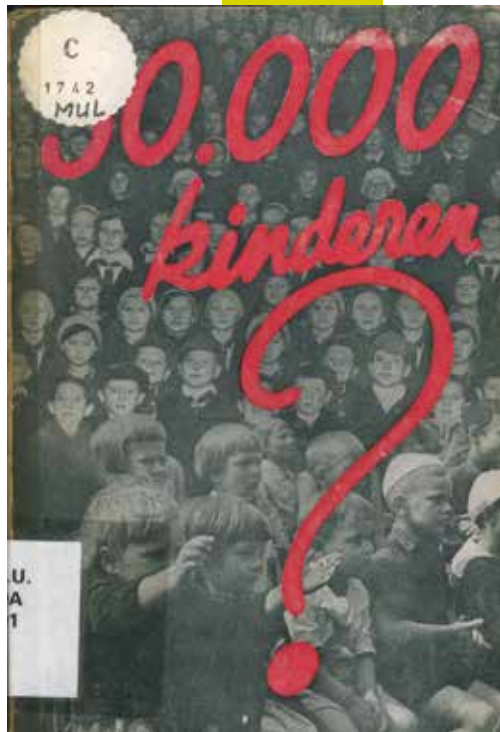
45

Preventieve jeugdzorg

Mulock Houwer noemt het een zwakte van de Nederlandse jeugdzorg dat ze pas in actie komt als een gezin in grote problemen verkeert of als een kind helemaal ontspoord is. Vooral na de Tweede Wereldoorlog ging hij steeds meer pleiten voor preventieve activiteiten. In ‘Uitzicht’, zijn nabeschuiving in de bundel *Vijftig jaar kindernetten* stelt hij dat er een schakel ontbreekt ‘tussen de algemene en bijzondere gezins- en jeugdzorg’. Om daarin te voorzien wil hij een voorziening creëren voor preventieve kinderbescherming – hij noemt het een ‘gezinsvereniging’ –

waarvan het takenpakket bijna naadloos aansluit op dat van de *Centra voor Jeugd en Gezin*, maar dan praten we wel over vijftig jaar later.

Mulock Houwer stelt zich zo'n vereniging als volgt voor: 'Uitgangspunt dient te zijn, dat men zich tot dergelijke verenigingen kan wenden met alles wat het gezin betreft zonder dat de vereeniging enig dwingend gezag heeft. Haar kracht moet liggen in de bereidheid tot dienstbetoon, in de deskundigheid der maatschappelijk werkers en in de bekwaamheid der vrijwillige medewerkers.' Volgens hem zullen gezinnen er niet zozeer aankloppen voor materiële hulpverlening, maar voor advies en ondersteuning bij budgetproblemen, huwelijksproblematiek, onvoldoende recreatiemogelijkheden voor de kinderen, spanningen met de buurt of niet kunnen hanteren van bepaalde ontwikkelingsfasen van het kind. Zo'n vereniging kan volgens Mulock Houwer ook bemiddelen bij het inschakelen van meer specialistische hulp, verder voorlichtingsbijeenkomsten organiseren, oudercursussen geven en ouders betrekken bij allerlei onderwijs- en vrijetijdsvoorzieningen. 'Het streven moet niet beperkt blijven tot het iets doen voor de gezinnen, maar ook dóór de gezinnen.' (p.164-165)

Omslag *50.000 kinderen roepen om hulp!* 1946

Voor de
uitreiking van
het eredoctoraat,
1967

5 De actuele betekenis van Mulock Houwer

Ondanks tegenwerking, de stroperigheid van de jeugdzorg waardoor veranderingen jaren lang op zich laten wachten en teleurstellingen die Mulock Houwer moest incasseren, bleef hij altijd optimistisch, idealistisch en vol passie. Zoals in het slotwoord van een boek waarin hij en anderen eerst schetsen wat er allemaal niet deugt aan de jeugdzorg midden jaren vijftig, voorstellen doen hoe het anders kan (die twee gingen bij hem altijd samen) en dan eindigt met de woorden: 'Wat een uitzicht op mogelijkheden ter verbetering. Hoe boeiend en aantrekkelijk is ons werk en wat een levensvervulling er aan mede te kunnen werken, dat in de toekomst zoveel nog ten goede verwerkelijkt kan worden in het belang van onze jeugd, ons volk van morgen.' (*'Uitzicht' in Vijftig jaar kinderwetten, 1955*).

De korte schets die hier gegeven is van Mulock Houwers leven en werk maken, zo verwacht ik, duidelijk dat hij een ware pionier, voorloper en vernieuwer was die, geheel ten onrechte, voor de meeste beroepskrachten in de jeugdzorg een onbekende is. Dat hij niet de status van bekend pedagoog, psycholoog of socioloog heeft, kan gemakkelijk verklaard worden. Naast de geringe gevoeligheid en interesse voor de historie van het vak, spelen er enkele andere factoren een rol. Mulock Houwer heeft geen eigen leer of theorie ontwikkeld die zijn naam nog voort

doet leven. Zijn publicaties over de contemporaine praktijk van de kinderbescherming beschrijven een wereld die in veel opzichten echt tot het verleden hoort. In de laatste decennia is er enorm veel veranderd in de Nederlandse jeugdzorg – neem alleen de enorme reductie van de residentiële jeugdzorg, waar een groot deel van Mulock Houwers werk zich afspeelde en wat het onderwerp is van een groot deel van zijn publicaties. Veel van zijn voorstellen en ideeën zijn – voor een belangrijk deel na zijn dood – alsnog verwezenlijkt, zoals de totstandkoming van vakopleidingen, de invoering van methoden en behandelingen waarvan de effectiviteit is aangetoond, een landelijk informatie-, documentatie- en expertisecentrum, gebruik van rapportages en behandelplannen, aansluiting van verschillende vormen van jeugdzorg, vraaggericht werken, enzovoort enzovoort.

Wat Mulock Houwer – dat geldt zowel zijn persoonlijkheid als zijn werk – nog steeds actueel en uniek maakt, zijn zijn beroepshouding en mentaliteit. Op basis van zijn professionele en privéleven valt er moeiteloos een lijstje samen te stellen van eigenschappen en eisen waaraan beroepskrachten in de jeugdzorg, van groepsleider tot directeur, van gezinscoach tot onderzoeker idealiter zouden moeten voldoen. Lang voordat er een *Actieplan Professionalisering in de Jeugdzorg* tot stand kwam, was Mulock Houwer al een *super professional*: beschikkend over veel kennis en kunde, nieuwsgierig, onderzoekend, kritisch, onafhankelijk, open voor nieuwe ideeën en benaderingen, creatief,

bruggen bouwend, internationaal georiënteerd, humoristisch, uitgaand van vragen en behoeften van de cliënt, altijd praktijk verbindend met de theorie, onderzoek met beleid, net zo goed thuis op de werkvloer als in de directiekamer.

Een heilige was hij niet, maar zeker – als we zijn familie, vrienden en collega's mogen geloven – was hij niet verwaand of arrogant, eerder bescheiden en relativerend. Maar ook wel ongedurig, luidruchtig en drammerig. Zoals zijn opvolger bij Zandbergen, L.H. Fontein, schreef ter gelegenheid van Mulock Houwers eredoctoraat aan de Universiteit van Amsterdam in 1967: 'Zijn klaroenstoten verstoorde menigmaal de hier en daar heersende zelfgenoegzame gezapigheid en niet zelden veroorzaakte zijn kernachtige benadering van allerlei twistpunten een zeker onbehagen, dat echter op de duur toch heilzaam bleek te werken.'

51

Als Mulock Houwer op zijn vele buitenlandse reizen ontvangen werd door allerlei officiële delegaties en rondgeleid werd door allerlei instituten, dan zorgde hij ervoor altijd ook direct contact te hebben met kinderen. Met hen kon hij moeiteloos zonder gemeenschappelijke taal communiceren en altijd had hij wel een paar goocheltrucs paraat om hen te vermaken. De foto's waarop hij te zien is met kinderen, tonen stevast een ontspannen en gelukkige man. Want dat is misschien wel zijn geheim: wie het contact en de ontmoeting met kinderen verliest, verliest ook de essentie van waar het in de jeugdzorg om draait.

Bronnen

Anoniem, 'Forumdiscussie over het denken en werk van Mulock Houwer', in: *Informatie Bulletin van het Werkverband Integratie Jeugdwelzijnswerk Nederland* 3 mei 1984.

Bij, Ingrid van der (onderzoek en samenstelling), *Honderd jaar kinderbescherming. Uitgave ter gelegenheid van het jubileum van de Raad voor de Kinderbescherming en de Kinderwetten (1905-2005)*. Amsterdam, SWP, 2006.

Fontein, L.H., 'D.Q.R. Mulock Houwer ere-doctor', in: *De Koepel. Nederlands Maandblad voor kinderbescherming* februari 1967.

Groeneveld, S., J.J.H. Dekker en Th. R.M. Willemse, *Wezen en boeffjes. Zes eeuwen zorg in wees- en kindhuizen*. Hilversum, Verloren, 1997.

Hellinckx, Walter, en Jef Pauwels, *Orthopedagogische ontwikkelingen in de kinderbescherming. Leven en werk van dr. D.Q.R. Mulock Houwer*. Amersfoort / Leuven, Acco, 1984.

Hoefnagels, G.P., 'Een halve eeuw kinderbescherming. Portret van D.Q.R. Mulock Houwer, 1903-1979', in: *Tijdschrift voor Familie- en jeugdrecht* 1 (1979) 193-197; 2 (1980) 15-23.

Hoefnagels, G.P., D.Q.R. Mulock Houwer en A. Peper, *Een nieuw plan voor de kinderbescherming*. Meppel, Boom, 1970.

Hoefnagels, G.P., D.Q.R. Mulock Houwer en Jan keizer, *Kinderbescherming, jeugdbescherming of welzijnszorg?* Meppel, Boom, 1971.

Interview Rob Mulock Houwer, 11 maart 2010.

Mulock Houwer, D.Q.R., *Gestichtspeadagogische hoofdstukken*. Eibergen, Drukkerij Heinen, [1938].

Mulock Houwer, D.Q.R., 'Onze kinderbescherming in de toekomst', in: *Tijdschrift voor armwezen, maatschappelijke hulp en kinderbescherming* 20 (1941) nr.458, 13-21.

Mulock Houwer, D.Q.R., F. Grewel en Reine Friedman-van der Heide, *Vijftigduizend kinderen roepen om hulp!* Amsterdam, De Arbeiderspers, 1946.

Mulock Houwer, D.Q.R., *Gezinsverpleging*. Haarlem, Stichting voor opleiding van maatschappelijk werkers, 2e dr. 1947.

Mulock Houwer, D.Q.R., *Zandbergen. 75 jaar opvoeding in pleeggezinnen en tehuizen, 1874-1949*. Amersfoort, Zandbergen, 1949.

Mulock Houwer, Rob, *Ik heb mijn lied gezongen. Het leven van Daniël Quirin Robert Mulock Houwer (1903-1985)*. Den Haag, eigen beheer, 2010.

P.G. Prins, D.Q.R. Mulock Houwer en M.B. van de Werk (red), *Vijftig jaar kindwetten*. Alphen a/d Rijn, 1955.

Weijers, I., 'De "verantwoordelijkheidspedagogiek" van Mulock Houwer. Een hoofdstuk uit de geschiedenis van de gestichtsoepvoeding', in: *Nederlands Tijdschrift voor Opvoeding, Vorming en Onderwijs* 15 (1999) 2, 82-102.

Weijers, I., 'Mulock Houwer: pionier van de residentiële jeugdzorg', in: A.P. van der Linden (redactie), *Honderd jaar zorg om het kind. Jeugdbescherming en jeugdstrafrecht nader bekeken*. Deventer: Kluwer, 2006, 33-44.

Winnubst, C.M., *Systemen van opvoeding in inrichtingen in Nederland van 1815 - 1965*. Amsterdam, Nationale Federatie voor Kinderbescherming etc., 1968.

Woltz, W., 'D.Q.R. Mulock Houwer, deskundige zonder verbale nevelschermen', in: *Algemeen Handelsblad* 18 januari 1964.

Het Nederlands Jeugdinstituut

Het Nederlands Jeugdinstituut werkt voor beleidsmakers, staffunctionarissen en beroepskrachten in de sector jeugd, opvoeding en onderwijs. Wij maken kennis beschikbaar voor de praktijk, maar verwerken ook kennisvragen vanuit de praktijk. Op die manier wordt een kenniscyclus georganiseerd, die de jeugdsector helpt de kwaliteit en effectiviteit van de dienstverlening te verbeteren. Voor vragen of advies kunt u vrijblijvend contact met ons opnemen: www.nji.nl.

© 2011 Nederlands Jeugdinstituut
Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enige andere wijze zonder voorafgaande schriftelijke toestemming.

Auteur

Maurice van Lieshout

Foto's

De foto's zijn afkomstig uit de collectie van de familie Mulock Houwer.

Het organisatiemodel (p. 26) en het voorplat (p. 47) komen uit *Vijftigduizend kinderen roepen om hulp!*

Ontwerp

Lucien Voeten

Daniël Quirijn Robert Mulock Houwer (1903-1985) speelde een grote rol in de geschiedenis van de kinderbescherming en de jeugdzorg. Opgegroeid in tehuizen zou hij op latere leeftijd een fervent pleitbezorger worden van een modernisering van de jeugdzorg en de kinderbescherming, waarbij het belang van het kind het uitgangspunt moest zijn. Wie zich in zijn gedachtegoed verdiept, zal verrast zijn door de actualiteit van zijn denkbeelden.

Deze publicatie verschijnt ter gelegenheid van de eerste Mulock Houwer-lezing die het Nederlands Jeugdinstituut samen met het Kinderrechtenhuis organiseert. Doel van lezing en publicatie is meer aandacht te genereren voor het werk en de betekenis van pioniers, vernieuwers en invloedrijke denkers en doeners uit de geschiedenis van de jeugdzorg.

Foto:

Met kinderen bij de viering van het 75-jarig bestaan van Zandbergen, 1949